

Streszczenie

Wielowyznaniowość Rzeczypospolitej w świetle diariuszy francuskich podróżników w XVII wieku

Celem niniejszej dysertacji była analiza obrazu sytuacji wyznaniowej w Rzeczypospolitej XVII wieku postrzeganej oczami francuskich podróżników. Choć zagadnienie wielowyznaniowości na ziemiach polskich w epoce nowożytnej było dotąd tematem wielu artykułów i rozpraw naukowych, nikt nie dostrzegał potencjału diariuszy jako źródeł obfitych w informacje dotyczące tematyki konfesjonalnej. Bogata XVII-wieczna spuścizna podróżnicza jest słabo znana w naukowym obiegu z racji nikiej dostępności w polskich bibliotekach lub z powodu braku polskiego przekładu. Tu warto podkreślić, że praca po raz pierwszy przedstawia szerszemu gronu czytelników obszerne fragmenty źródłowe wcześniej niepublikowanych w języku polskim pamiętników. Jest to o tyle ważne, że diariusze podróży są niezwykle cenną skarbnicą wiedzy o społeczeństwie i życiu codziennym w epoce, w której powstały. Tym cenniejszym dla nowożytności, że istnieje niewiele źródeł, które ową codzienność pozwalają nam rekonstruować. Aby zrealizować tak wyznaczony cel badawczy, pracę podzielono na trzy rozdziały – dwa pierwsze stanowią wprowadzenie do tematu dysertacji i obejmują kluczowe zagadnienia: sytuację wyznaniową w Rzeczypospolitej i we Francji oraz zarys stosunków polsko-francuskich w XVI i XVII wieku. Natomiast rozdział trzeci w całości poświęcony jest analizie źródeł. W pierwszym rozdziale przedstawiono krótką syntezę historii stosunków wyznaniowych w Rzeczypospolitej doby reformacji i kontrreformacji. Podobnie krótko omówiono historię wojen religijnych we Francji oraz stosunków wyznaniowych w niej panujących w XVII wieku. Porównanie sytuacji konfesjonalnej w obu krajach pomyślano jako wprowadzenie do epoki i tematyki będącej przedmiotem analizy źródłowej.

W pierwszej części rozdziału drugiego przedstawiono historię złożonych stosunków polsko-francuskich, począwszy od ich zainicjowania z drugiej połowie XVI wieku, aż do końca XVII wieku. Natomiast drugą część rozdziału poświęcono odpowiedzi na pytanie, kim byli i w jakim celu przybywali do Rzeczypospolitej Francuzi, jakie strategie życiowe przyjmowali, czy pobyt w Polsce traktowali tylko jako etap w karierze, czy może zostawali tu na stałe? Jak i kiedy spisywali swoje wspomnienia? Wszystko to nie pozostawało bowiem bez

wpływ na sposób postrzegania otaczającej ich rzeczywistości, również wyznaniowej, czego odzwierciedlenie znajdujemy w pozostawionych źródłach.

Po tak szerokim wprowadzeniu w klimat epoki, obejmującym zarówno zagadnienia polityczne, społeczne, jak i konfesjonalne w rozdziale trzecim przechodzimy do lektury diariuszy podróży opartej na złożonej interdyscyplinarnej analizie źródeł historycznych. Na początku kluczową kwestią było omówienie uwarunkowań i znaczenia diariuszy jako źródeł historycznych. Następnie korpus XVII-wiecznych diariuszy poddano analizie, by zidentyfikować mapę wyznań w Rzeczypospolitej nakreślona przez francuskich pamiętnikarzy. Dalej wskazano, jakie aspekty wierzeń, praktyk religijnych, obyczajów czy wręcz doktryny były przez Francuzów odnotowywane oraz czy i w jaki sposób rozumieli oni towarzyszące im realia. Analizując źródła, poszukiwano odpowiedzi na pytania, czy różnorodność wyznaniowa – tak codzienna dla mieszkańców Rzeczypospolitej – dla Francuzów przemierzających jej ziemie była dostrzegalna i w jakich aspektach? Co i dlaczego wzbudzało zainteresowanie cudzoziemców, a co umykało ich uwadze? Kolejnym ciekawym tematem pojawiającym się na kartach pamiętników były zjawiska społeczno-wyznaniowe notowane w trakcie obserwacji życia codziennego. Sytuacje konfliktu względnie dialogu mniejszości wyznaniowych, ich codzienne funkcjonowanie obok siebie w życiu publicznym czy prywatnym. Wreszcie ciekawa okazała się szczególna wrażliwość urbanistyczna podróżnych – owocująca opisem świątyń i ich roli w topografii XVII-wiecznego miasta. Istotnym elementem analiz była próba ustalenia, czy pozostawione opisy i obserwacje można uznać za wiarygodne. Pomocne w tym względzie były niewątpliwie odpowiedzi na następujące pytania: czy i w jaki sposób wykształcenie, środowisko, zawód wreszcie cel podróży wpływają na wrażliwość i zainteresowanie autorów diariuszy w tym szczególnym temacie? Czy własne doświadczenia wyniesione z ojczystego kraju mogły wpływać na ocenę nowej rzeczywistości i zapisywane wrażenia? Bez wątpienia istotne było zwrócenie uwagi na inne niż polskie oblicze reformacji we Francji i przez to odmienne osobiste doświadczenie podróżujących po Rzeczypospolitej Francuzów. Prezentowana dysertacja nie tylko przedstawia oryginalne ustalenia badawcze, lecz także wskazuje nowe kierunki badań, które warto podjąć w pracach nad diariuszami podróży jako źródłami historycznymi. Autorka zwraca ponadto uwagę na deficyt dyskursu historycznego w odniesieniu do legendy polskiej tolerancji.

A handwritten signature in blue ink, likely belonging to the author Małgorzata Mroczek, is placed here.

Summary

The Multidenominational Character of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the light of 17th-century Diaries of French Travellers

The aim of this dissertation was to analyse the religious situation in the Polish-Lithuanian Commonwealth (“Commonwealth”) in the 17th century as perceived by French travellers. Although the issue of multi-denominations in the Polish lands in the modern era has been addressed by many articles and dissertations, no one has considered the potential of diaries as rich sources of information about confessional matters. The rich 17th-century travel legacy is poorly known in academic circles due to the limited availability in Polish libraries or the lack of Polish translations. It should be emphasized that this paper is first to present large source fragments of diaries not published in Polish yet to the wider public. This is important because travel journals are an extremely valuable treasury of knowledge about society and everyday life in the era they date back to. They are all the more valuable for modernity given there are few sources that allow us to reconstruct this everyday life. In order to achieve such a research objective, the paper is divided into three sections, the first two are an introduction to the dissertation topic and cover key issues: the religious situation in the Commonwealth and France and the outline of Polish-French relations in the 16th and 17th centuries. The third section is entirely devoted to the analysis of sources. The first section presents a brief synthesis of the history of religious relations in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the times of Reformation and Counter-Reformation. Also, the history of religious wars and religious relations prevailing in 17th-century France are briefly discussed. The comparison of the confessional situation in both countries is conceived as an introduction to the era and the subject matter of the source analysis.

First part of the second section presents the history of complex Polish-French relations, from their initiation in the 2nd half of the 16th century until the end of the 17th century. Second part of the section seeks to answer the following questions: who were the French arriving in the Commonwealth? What was their purpose? What life strategies did they pursue? Did they treat their stay in Poland only as a stage in their career or settled there permanently? How and when did they write down their memories? All these aspects were not without an influence on how they perceived the surrounding reality, including the denominational context, as reflected in the preserved sources.

After such a broad introduction into the climate of the era, covering political, social and confessional issues, in the third section, we proceed to look at the travel diaries through the lens of a complex interdisciplinary analysis of historical sources. At the beginning, it was essential to discuss the determinants and significance of diaries as historical sources. Next, the corpus of 17th-century diaries was analysed to identify a map of denominations in the Commonwealth, drawn up by French diarists. Next, it is explained what aspects of beliefs, religious practices, customs or even doctrines were noted by the French as well as whether and how they understood the accompanying realities. The analysis of sources was intended to find out if the denominational diversity, so usual for the Commonwealth residents, was visible for the French crossing its lands, and if so, in what aspects. What and why did arouse the interest of foreigners, and what did escape their attention? Another interesting topic present in the memoirs are socio-religious phenomena spotted while observing the everyday life. Situations of conflict or dialogue between religious minorities, their everyday co-existence in public or private life. Finally, it was interesting to discover the travellers were of great urban sensitivity that resulted in descriptions of temples and their role in the 17th-century town topography. An important element in the analysis was an attempt to determine if the preserved descriptions and observations can be considered reliable. In this respect, the answers to the following questions were undoubtedly helpful: did education, environment, profession or, perhaps, the purpose of journey affect the diarists' sensitivity and interest for this particular topic? Could the experience brought from the home country affect their assessment of the new reality and the impressions they recorded? Undoubtedly, it was important to take into account that the Reformation in Poland looked different than in France, hence the different personal experience of the French travelling through the Commonwealth. The presented dissertation not only provides unique findings but also indicates new research directions worth taking up in the studies on travel diaries as historical sources. Additionally, the author highlights a deficit of historical discourse in relation to the myth of Polish tolerance.

A handwritten signature in blue ink, likely belonging to the author, Monika Melnyk. The signature is fluid and cursive, with 'Monika' on the left and 'Melnyk' on the right, though the two names are joined together.